

Sammendrag fra rapporten:

Dette skjer ikke! Eller gjør det?

-Resultater fra en studie om seksuelle overgrep mot eldre i sykehjem.

Wenche Malmedal

Maria H. Iversen

Valgjerd Frengen Sæbø

Astrid Kilvik

FORORD

Denne rapporten er laget på oppdrag fra Pensjonistforbundet som har hatt et ønske om å sette søkelyset på- og øke kunnskapen om, seksuelle overgrep mot eldre i sykehjem. Målet med rapporten har vært å få en oversikt over aktuell forskning på området, samt å få kunnskap om ansattes tanker, erfaringer og holdninger rundt temaet. I dette prosjektet er det valgt ulike innfallsvinkler for innhenting av data, både kvalitativ og kvantitativ tilnærming.

Det har vært lite forskning på dette området, temaet er fortsatt svært tabubelagt og målet har ikke vært å finne alle svarene, men å gi et lite bidrag til å sette søkelyset på- og øke kunnskapen om dette alvorlige temaet.

Undertegnede, som er ansatt som førsteamanuensis ved NTNU, har vært prosjektleder og hatt det overordnede ansvaret for prosjektet og rapportskrivningen, men dette hadde ikke vært mulig uten det viktige arbeidet som mine medforfattere har bidratt med. Maria Helen Iversen (ansatt ved Lovisenberg Diakonale Høgskole) og Valgjerd Frengen Sæbø (ansatt ved NTNU) har bidratt gjennom å velge dette temaet som sine masteroppgaveprosjekt. Jeg har vært veileder for begge i arbeidet med masteroppgavene, og fulgt prosessen fra begynnelsen til slutt, men hovedtyngden av arbeidet med de respektive delstudiene har de selv stått for. Takket være Maria og Valgjerd har problemstillingen blitt belyst bredere og på en grundigere måte enn det ellers ville vært mulig å gjøre. Astrid Kilvik, som er bibliotekar (nå ved Dronning Mauds Minne Høgskole, Trondheim), har bidratt med uvurderlig hjelp både med litteraturstudien og til å få referansene riktig. Takk til dere!

En stor takk til Pensjonistforbundet som anerkjente seksuelle overgrep mot eldre som et problem, tok tak i den manglende kunnskapen og ga meg oppdraget som har ført fram til denne rapporten. Samarbeidet med forbundet har vært en udelt glede og jeg håper at rapporten innfrir noen av forventningene.

Prosjektet har gitt noen svar, men også «født» mange spørsmål. Slik er det gjerne, en tror at en skal finne svaret med stor S, men forskning handler like gjerne om å finne nye spørsmål som krever nye undersøkelser. Slik får vi tro at verden går framover. En klok mann sa det slik:

«Det er bedre å spørre seg fram enn å svare seg bort»

Trondheim 22.01.2016

Wenche Malmedal

Førsteamanuensis

Fakultet for Helse- og sosialvitenskap

NTNU

Wenche.k.malmedal@ntnu.no

SAMMENDRAG

Bakgrunn

Det har i de senere år vært noen medieoppslag der det har vært rapportert tilfeller av seksuelle overgrep mot eldre mennesker, både hjemmeboende og beboere i institusjoner. Seksuelle overgrep mot eldre mennesker, inkludert voldtekt, er uforståelig og vekker avsky, og en tenker at dette må være enkeltstående hendelser begått av forstyrrede mennesker. En overfallsvoldtekt av et eldre menneske i et mørkt skogholt kan forklares med en syk gjerningsmann uten grenser, men hva med seksuelle overgrep i sykehjem? Hvem er det som misbruker eldre pleietrengende mennesker? Oppsøker gjerningsmannen/kvinnen institusjonen for å begå målrettede overgrep? Hvor ofte skjer det? Hvem er overgriper? Hva vet helsepersonell om dette? Kan denne typen overgrep forebygges? Spørsmålene er mange og Pensjonistforbundet har gjennom dette oppdraget hatt en ønske om å finne flest mulig svar.

Metode

Hensikten med denne rapporten er å belyse- og øke kunnskapen om seksuelle overgrep mot eldre i sykehjem. Målet har vært å få en oversikt over aktuell forskning på området, samt å få kunnskap om ansattes tanker, erfaringer og holdninger rundt temaet. I dette prosjektet er det valgt ulike innfallsvinkler for innhenting av data, både kvalitativ og kvantitativ tilnærming. Først ble det gjort en systematisk litteraturstudie for å finne hva som er publisert av forskning spesifikt på seksuelle overgrep i sykehjem. Videre ble dette supplert av to empiriske studier hvorav én basert på et fokusgruppeintervju med ansatte i sykehjem, og én spørreskjemaundersøkelse der målet med begge var å få fram ansattes tanker, erfaringer og holdninger rundt temaet.

Hva er seksuelle overgrep?

Det finnes ulike definisjoner på seksuelle overgrep. Vern for Eldre sier at det dreier seg om «Enhver form for uønsket seksuell kontakt» (www.vernforeldre.no). Seksuelle overgrep kan omfatte trussel om eller tvang til å delta i en seksuell aktivitet. Dette kan variere fra å bli

utsatt for nærgående slibrigheter og oppførsel, bli tvunget til å se porno og til fullbyrdet voldtekt.

Resultat fra litteraturstudien

Hensikten med litteraturstudien var å få en oversikt over aktuell forskning på området, hvilke studier som er gjort, hva målet med studiene var og hvilke resultatene som kom fram. Resultat fra omfattende søk viser at det er lite forskning på seksuelle overgrep i sykehjem og det var kun seks studier fra USA som møtte våre inklusjonskriterier. Gjennomgangen av studiene viser at seksuelle overgrep forekommer i sykehjem og at både menn og kvinner er ofre for denne type overgrep. Overgriper er som oftest en ansatt eller en medbeboer, og som regel menn, men en må være oppmerksom på at også kvinner kan misbruke eldre menn og kvinner. Sykehjem viser ofte manglende evne til å håndtere overgrepssaker og det etterlyses mer kunnskap blant helsepersonell slik at seksuelle overgrepssaker blir håndtert på en hensiktsmessig måte.

Resultat fra fokusgruppeintervju

Temaet skapte sterke reaksjoner hos sykepleierne i fokusgruppen. Samtlige ga uttrykk for svært negative følelser. De ville helst ikke tro at eldre kunne bli utsatt for seksuelle overgrep. Sinne, tristhet, tungt, lei seg, ekkelt, psykisk uvel og kvalme var følelser som ble utløst hos sykepleierne da de diskuterte dette. Resultatene viser at seksuelle overgrep mot eldre er et tabubelagt tema blant helsepersonell. Handlingen er for mange så utenkelig at en vanskelig kan forestille seg at det forekommer. Likevel ble det underveis i diskusjonen klart at et par av sykepleierne hadde opplevd episoder der beboere hadde vært utsatt for seksuelle overgrep. Det at ansatte ikke er bevisst på at det kan skje, eller har vanskelig for å tro at det kan ha skjedd, kan forsterke de eldres sårbare posisjon som potensielle ofre for overgrep. Det gjør det enda mer utfordrende å si fra om, eller avdekke overgrep.

Det ble en stor diskusjon i gruppa angående hvilke tiltak de ville ha iverksatt dersom en pasient hadde blitt utsatt for et seksuelt overgrep. Samtlige var enige om at de ville ha meldt fra om et seksuelt overgrep. Det var i midlertidig stor usikkerhet rundt hvem det eventuelt skulle rapporteres videre til. Noen ville ha ringt til politiet, andre var usikre på om heller avdelingsleder burde varsles først. Det var stor usikkerhet rundt fremgangsmåte og hvilke tiltak som bør iverksettes, samt hvilke instanser som bør varsles i en slik sak.

Det ble diskutert at negative holdninger til eldre kan være en årsak til at det ikke settes søkelys på overgrep, derunder seksuelle overgrep mot eldre. Det ble stilt spørsmål rundt det at det ikke foreligger krav i forhold til vandelsattest for å jobbe med eldre, når dette kreves for å jobbe med andre sårbare grupper som barn og psykisk utviklingshemmede. Sykepleierne mente at det å innføre vandelsattest kan være et viktig ledd i å ta Eldres sikkerhet på alvor. Og ville være en viktig del i forebygging mot seksuelle overgrep.

Sykepleierne etterlyste undervisning om seksuelle overgrep mot eldre som en del av utdanning for helsepersonell. Ingen av dem hadde hatt undervisning om temaet i grunn- eller videreutdanningen. De mente at dette temaet bør inngå som en del av grunnutdanningen for helsepersonell for å skape mer bevissthet rundt dette. Sykepleierne trodde at manglende undervisning kom av at temaet er så tabubelagt. Det ble også diskutert i gruppa at det burde utarbeides informasjonshefter om overgrep mot eldre, samt et eget hefte spesifikt for seksuelle overgrep. Disse heftene bør være tilgjengelig på institusjonene både for helsepersonell og pårørende.

Resultat fra spørreskjemaundersøkelsen

Hovedformålet med denne studien var å avdekke om det forekommer uønskede seksuelle tilnærmelser mot eldre i sykehjem, samt undersøke ansattes holdninger i forhold til uønskede seksuelle tilnærmelser. Videre er det undersøkt om de ansatte vet hva de skal gjøre når det forekommer slike tilnærmelser.

Resultatene er basert på en spørreskjemaundersøkelse blant ansatte ved to sykehjem i Sør-Trøndelag de to første ukene i oktober 2014. Totalt var det 64 ansatte som svarte på spørreskjemaet.

På spørsmål om kjennskap til forekomst av uønskede seksuelle tilnærmelser er det 20 informanter som rapporterer om uønskede seksuelle tilnærmelser, og 15 er usikre om det de har observert er uønskede seksuelle tilnærmelser. For de svarte «ja» eller «usikker» på om de hadde kjennskap til uønskede seksuelle tilnærmelser varerte forekomsten fra 2-20 ganger. De ansatte svarer at den største gruppen overgripere er medbeboere, dernest pårørende og færrest personalet.

Resultatene fra holdningsspørsmålene viser at de ansatte tar en tydelig avstand fra seksuelle overgrep mot eldre. Når det gjelder kunnskap om håndteringa v slike saker, svarer over

halvparten av respondentene at de ikke vet ikke hvilke tiltak de skal iverksette hvis en beboer er utsatt for seksuelle overgrep.

Oppsummering

Hensikten med studien var å kartlegge kunnskapsstatus over temaet seksuelle overgrep mot eldre i institusjon, gjennom en litteraturstudie. Videre ble dette supplert av to empirisk studier hvorav én basert på et fokusgruppeintervju med ansatte i sykehjem, og én spørreskjemaundersøkelse der målet med begge var å få fram ansattes tanker, erfaringer og holdninger rundt temaet.

De ulike delstudiene viser at seksuelle overgrep mot eldre i sykehjem forekommer, og at både eldre kvinner og menn er offer for denne type overgrep. Overgripere viser seg å være personalet, pårørende og medbeboere. De ansatte er usikker på hvordan de skal rapportere slike saker og sykehjem viser ofte mangelfull håndtering av overgrepssaker. Funn viser at seksuelle overgrep mot eldre fortsatt er et tabubelagt tema blant helsepersonell. Handlingen er for mange så utenkelig at en vanskelig kan forestille seg at det forekommer. Det at ansatte ikke er bevisst på at det kan skje, eller har vanskelig for å tro at det kan ha skjedd, kan forsterke de eldres sårbare posisjon som potensielle ofre for overgrep. Det gjør det enda mer utfordrende å si fra om, eller avdekke overgrep.

Både funn fra litteraturstudien, fokusgruppen og spørreskjemaundersøkelsen viser at det er behov for kunnskap og videre forskning rundt temaet seksuelle overgrep mot eldre i sykehjem. Kunnskap om dette tabubelagte emnet bør gjøres kjent for ledere og andre ansatte som arbeider i den kommunale eldreomsorgen. Det er også behov for at dette emnet blir implementert i helsefaglige utdanninger. Ved at de som arbeider i eldreomsorgen får tilegnet seg en økt bevissthet om at seksuelle overgrep forekommer på sykehjem, vil det lettere føre til forebygging og tiltak ved seksuelle overgrep. Den betydelige usikkerheten som de ansatte rapporterer ved observerte seksuelle overgrep viser et behov for å utarbeide gode retningslinjer og innrapporteringssystemer ved de kommunale pleie- og omsorgssentrene.

Politiattest må innføres som et obligatorisk krav i alle kommuner. Videre forskning i en større målestokk enn denne etterlyses for å avdekke mer om dette tabubelagte området.